



ONA TILI DARSLARIDA LUG'AT USTIDA ISHLASH VA NUTQ O'STIRISH

Saidnasimova Zulfiya Bahodir qizi

Toshkent viloyati O'rta Chirchiq tumani 1-son kasb-hunar
Maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-September 2023 yil

Ma'qullandi: 25-September 2023 yil

Nashr qilindi: 29-September 2023 yil

KEY WORDS

*og'zaki va yozma shakl,
tarbiyalanish sharoiti, metodik
usullar, nutqiy ko'nikmalar,
didaktik*

ABSTRACT

Ushbu maqolada ona tili darslarida o'quvchilarni fikr bayon qilish va uni uqib olish faoliyatini rivojlantirish, o'quvchilarni lug'at ustida ishlashga o'rgatish haqida so'z yuritiladi

Boshlang'ich sinflar o'quv dasturida "ona tili, o'qish bolalarning lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqni o'stirish, adabiy-estetik tafakkurini kamol toptirish, nutq madaniyatini shakllantirish, nutq ta'sirchanligini ta'minlashning muhim omilidir", deyiladi. Bu vazifalar grammatik mavzularni o'rganish, mashq matnlarini kuzatish va tahlil qilish, maxsus lug'aviy-grammatik mashqlar orqali bajariladi.

Ona tili o'qitishning bosh maqsadi ham tilning jamiyatda tutgan o'rni, vazifasi bilan belgilanadi. Til aloqa vositasi, chunki so'zlovchi fikr-mulohazalarini til orqali bayon qiladi, tinglovchi esa til vositalari orqali ro'yobga chiqqan fikrni anglaydi.

Ona tili fani o'quvchilarni fikr bayon qilish va uni uqib olish faoliyatiga tayyorlaydi. Fikr til vositasida ro'yobga chiqadi, shu sababli har bir kishi tilni va undan foydalanishni bilishi zarur. Tilni bilish uning grammatik qonun-qoidalarini, ta'rifini o'zlashtirishgina emas, balki ona tilining boy imkoniyatlaridan amaliy foydalana bilish hamdir, ya'ni fikrni og'zaki va yozma shaklda to'g'ri, tushunarli va savodli ifodalay bilishdir. Bunga erishish uchun ona tili darslarida lug'at ustida ishlashga shakldosh, zid ma'noli so'zlarning ma'nolari turli ish turlari asosidaiborasini tushuntirishda alohida e'tibor qaratish lozim.

Lug'at ishida so'zning ma'nosi, talaffuzi va imlosi e'tiborda tutiladi. Bular ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda o'quvchilarning ulardan nutqda foydalanishlariga erishish, o'zgalar nutqini anglashlarini ta'minlashdir. Buning uchun o'qituvchi ona tili darslarida qo'llangan har bir so'zning va ta'limiy jarayonlarda: ekskursiya, o'zaro suhbat, turli tadbirlarda ishlatilgan so'zlarning ma'nosiga e'tibor bilan qarashi, ularning qaysilari maxsus ishlashni taqozo etishini belgilab olishi kerak.

ASOSIY QISM

Har bir pedagogik tizim faqatgina nazariy asos va undan kelib chiquvchi o'qitishdan iborat bo'libgina qolmasdan, o'z ichiga o'qitish shart-sharoitlarini va shakllarini tashkil qilishni ham oladi. Surdopedagogikaning barcha ma'lum bo'lgan

tizimlaridan birinchi bosqichi ta'limning turli bosqichlariga ajratilgan maxsus o'qitish uchun berilgan barcha materiallar bosqichlararo taqsimlangan va izchillik bilan bosqichma-bosqich tuzishni murakkablashgan, hajmi ortgan. Bir bosqich ma'lum nutqiy ko'nikmalarni hosil qilishni talab qilsa, keyingi bosqich undanda murakkabroq nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. O'qitishning izchil va bosqichma-bosqichligi bolaga o'qitishning faqatgina asoslarini egallashga yoki maktab o'qitish kursining to'liq o'tish imkoniyatini berar edi. Oxirgisi faqat aqliy qobiliyat, oilada tarbiyalanish sharoiti, eshitishni buzilishi sabab va vaqti bilan bog'lanibgina qolmasdan, o'quvchi oilasini moddiy ahvoliga ham bog'liq edi, chunki o'qitish moddiy mablag'ga bog'liq bo'lgan.

Shu bois, qadimda o'qitishning davomiyligi barcha karlar uchun bir xil bo'lmagan. Ona tilini o'qitishda tizimlilik ko'p darajada tilning tabiatiga ham bog'liq. Tilning ba'zi munosabatlari, qonuniyatlari, aloqalari o'qitishdan avval hayotda o'zlashtirilgan bo'lib, amaliyotda murakkablashtiriladi. Til tizimining boshqa xususiyatlari maxsus kuzatuvni, tahlilni, umumlashtirishni talab etadi va qandaydir amaliy asos zaminida o'qitilishi lozim. Ularning murakkabroq turlari keyingi bosqichda tanishtiriladi.

Tizimlilik yoki bosqichma-bosqichlilik kabi tilga o'qitishni tashkillashtirishni tomonlari karlar maktabida didaktik, psixofizik va lingvistik omillar tomonidan aniqlanadi. Vazifani bajarishning o'zgarmas sharti-bir bosqichdan keyingichiga o'tishdagi uzviylikdir. Eshitishda muammosi bo'lgan bolalarni maktabda o'qitish kursi to'rt asosiy bosqichga bo'linadi. Birinchi bosqich tayyorlov sinfi bo'lib, u maktabga tayyorlovdan o'tmagan bolalar uchun mo'ljallangan. Bu davr bolani bir yoshdan 4-5 yoshgacha davom etadi. Bunda katta e'tibor ko'pchilik eshitishda muammosi bo'lgan bolalarni maxsus maktabgacha tarbiya muassasalariga qatnashi muddatiga va har bir bolani tarbiyalashning konkret shart-sharoitlariga qaratiladi. O'qitishning ikkinchi bosqichi – boshlang'ich sinflar bo'lib, ularda 7 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan bolalar o'qitiladi. Uchinchi bosqich – o'rta sinflar bo'lib, eshitishda muammosi bo'lgan bolalar maktabining 5-7 sinflarini o'z ichiga oladi. Bu bosqichda 11-13 yoshdagi bolalar o'qitiladi. To'rtinchi bosqich – katta sinflar bo'lib, eshitishda muammosi bo'lgan bolalar maktabining 8-12 sinflarini qamrab oladi. Mazkur bosqichda 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalar o'qitiladi. Ushbu bosqichlar bir-biridan vazifalari, o'quv fanlari majmuasi o'quvchilarning nutqini o'stirish bo'yicha ishlarning asosiy yo'nalishlari bilan farqlanadi. Tayyorlov bosqichining asosiy vazifasi bolalarga muloqot uchun zarur nutqiy materialni qisqa vaqt ichida o'zlashtirishni ta'minlashdan iborat. Birlamchi aloqa o'rnatish va nutqda orttirilgan tajribani bilish faoliyatini natijalarini aks ettirish uchun zarur undov, so'roq va gaplar shaklidagi nutqiy material tilga o'qitishning mazmunini tashkil qiladi. Nutqiy rivojlanish masalalarini kompleks tarzda hal qiluvchi o'quv fani dasturida uch qismga ajratilib ko'rsatilgan:

- Daktil nutqga o'rgatish;
- Og'zaki nutqga o'rgatish;
- Savodga o'rgatish.

Bundan tashqari nutqiy malakalarni rivojlantirish predmet-amaliy o'qitish mashg'ulotlarida, eshitish idrokini rivojlantirish va talaffuzga o'rgatish mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Nutqiy qobiliyatni rivojlantirish, nutqiy faoliyat turlarini shakllantirish, tilning tizimli tuzilishini aks ettiruvchi til qonuniyatlari – bolalarga tushuntirish kabi kar

bolalar nutqini rivojlantirish yo'nalishlaridan biriga katta e'tibor beriladi.

XULOSA

Tayyorlov bosqichida o'qitishning metodik usullari bolalarning yosh xususiyatlariga, ishlatilayotgan nutq vositalari hajmiga, nutq o'stirish ishlarining yo'nalishiga mos keladi. Bu avvalom bor dars jarayonida paydo bo'ladigan tabiiy vaziyatlardan, individual mashg'ulotlardan, darsdan tashqari mashg'ulotlardan foydalanishda, mustaqil faoliyatni, momentlarini bajarishda namoyon bo'ladi. Shu bilan birga o'qituvchi bolalarda xissiyotlar uyg'otuvchi, muloqotga undovchi maxsus vaziyatlar tug'diradi. Bir xil vaziyatlarni muntazam takrorlanishi bolalarni kelgusi nutqiy mashqlariga tayyorlab turadi. Mazkur bosqichda didaktik o'yin va mashqlar, darsdan tashqari vaqtlarda roli o'yinlar bolalar bilan ishlashning katta qismini egallagan. Asosiy yo'li – amaliy faoliyatlar jarayonida nutqni o'stirishdir. Bosqich tavsifi yakunida shuni aytib o'tish joizki, bosqich tuzilmasining biron yo'nalishi yoki nutqiy material faqat bu bosqichgagina xos bo'lib qolmay, aksincha keyingi bosqichlarning tuzilmasi va metodikalarida aks etishi, tayyorlovda shakllantirilgan malakalar esa real-haqqoniy kommunikativ ijtimoiy xulq-atvorga asos solishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Комаров К.В. Методика обучения русскому языку в школе для слабослышащих детей. –М.: Просвещение, 1988. -224 с.
2. Нестерович Т.В. Некоторые вопросы формирования грамматического строя речи у глухих школьников младших классов// Дефектология.-2015. -№6. – с. 46-49.
3. Никулина Л.В. Работа с речевым материалом на уроках развития речи в начальных классах в школе слабослышащих // Дефектология.-1990. -№ 4. -с. 32-34

INNOVATIVE
ACADEMY